

РОСІЙСЬКІ ЕМІГРАНТИ В ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ АВСТРАЛІЇ У РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Розглянуто російську трудову та революційну еміграцію в Австралії на початку ХХ ст. Проаналізовано суспільну діяльність емігрантів та їх участь у політичному житті країни в роки Першої світової війни.

Ключові слова: російська еміграція, Австралія, іммігрант, суспільна діяльність, політичне життя.

Рассмотрена российская трудовая и революционная эмиграция в Австралии в начале ХХ в. Проанализирована общественная деятельность эмигрантов и участие их в политической жизни страны в годы Первой мировой войны.

Ключевые слова: российская эмиграция, Австралия, иммигрант, общественная деятельность, политическая жизнь.

In this article Russian labour and revolutionary emigration to Australia in the early twentieth century are discussed. Their public activities and participation in the political life of the country in the years of the First world war are analyzed.

Key words: Russian emigration, Australia, immigrant, public activity, political life.

На початку ХХ ст. в Австралії сформувалася чисельна російська еміграція. За своїм складом вона поділялась на дві групи: трудову або економічну та політичну або революційну. Саме діяльність політемігрантів створила умови для перетворення вихідців із Росії на п'ятому континенті в організовану суспільну силу, яка дбала не тільки про згуртування та революційну агітацію серед співвітчизників, але й мала вплив на перебіг подій в Австралії. Особливо наочно ця тенденція проявилася у роки Першої світової війни, коли усі воюючі країни переживали економічну та політичну кризу.

Якщо раніше діяльність емігрантів на п'ятому континенті розглядалася у нашій країні в контексті вітчизняної історії як складова частина російського революційного руху, то сьогодні з'явилася можливість проаналізувати цю проблему, враховуючи австралійську специфіку. Внаслідок глобалізаційних процесів та розвитку інформаційних технологій відкрились можливості доступу дослідників до історичних джерел та літератури, які не могли залучатися раніше. Це роботи ав-

стралійських істориків, присвячені проблемам російської імміграції, періодичні видання п'ятого континенту, а також матеріали австралійських архівів, що дозволило автору більш детально і об'єктивно розглянути участь російських емігрантів у політичному житті Австралії у роки Першої світової війни.

Варто зазначити, що інтерес до проблем, пов'язаних з діяльністю російських емігрантів на п'ятому континенті наприкінці XIX – у перші десятиліття XX ст., в останні роки викликає значний інтерес істориків Росії та Австралії. З цієї тематики захищаються дисертації, видаються монографії, друкуються статті у фахових збірниках [6; 13; 27; 28; 31 – 34; 36; 37]. Причому в історіографічних оглядах цих робіт відзначається внесок українських істориків у розробку даної проблеми. Так, російський дослідник В. Канєвська, яка у 2008 р. захистила докторську дисертацію на тему «Історія російської імміграції в Австралії (кінець XIX ст. – друга половина 80-х рр. XX ст.)», у авторефераті пише: «Наприкінці 1970-х – на початку 1980-х років центром вивчення історії російської революційної еміграції став Дніпропетровський університет, де до розробки проблеми приступили історики А. М. Черненко і О. І. Савченко» [7, с. 3]. На роботи цих авторів посилається у своїй докторській дисертації австралійський історик О. Говор [27, с. 289–291].

Напередодні світової війни на території Австралії проживало майже 10 тис. вихідців із Росії. Серед них налічувалось близько 500 політичних емігрантів, які прибували на континент після поразки революції 1905–1907 рр. [21, с. 81]. Серед них були професійні революціонери – В. Курнатовський та Ф. Сергєєв (Артем), більшовики І. Кушнарєв, Ю. Ковальчук, Г. Хорошайлов, І. Ушерев, соціал-демократи С. Богуславський, П. Качарава, М. Прохоров, учасники ленських подій П. Подзаходников і Г. Толмачев, матрос-потьомкінець П. Алексєєв, меншовики і есери, члени національних партій. Майже половина російських емігрантів оселялася у штаті Квінсленд та його столиці місті Брісбен, де у 1912 р. існувала ціла вулиця, заселена росіянами. Подібний вибір пояснювався тим, що Брісбен був першим портом, куди заходили пароплави із Японії та Китаю, перетнувши Тихий океан, а оскільки грошей для подальших мандрівок у переселенців не було, то вони осідали тут.

Наприкінці 1910 р. саме в Брісбені вони заснували Спільку російських емігрантів [15, с. 167]. Діяльність організації спочатку обмежувалася наданням матеріальної допомоги співвітчизникам, які опинялися на п'ятому континенті. Влітку 1911 р. до Австралії прибув Ф. Сергєєв, який висунув план перебудови Спільки у суспільно-політичну організацію вихідців із Росії. Більшість емігрантів під-

тримали його пропозицію зі створення осередків організації в російських колоніях та об'єднання їх навколо центрального ядра Спілки у Брісбені [22, 1912. – 27 черв.]. Очоливши організацію, Артем встановив зв'язки із закордонними центрами партії більшовиків та разом із соратниками приступив до пропаганди серед емігрантів революційних поглядів [17].

Важкі умови життя та праці, низькооплачувана робота, відсутність правового і соціального захисту, дискримінація з боку англomовного населення, – все це сприяло поширенню радикальних поглядів серед вихідців із Росії. Тому вже напередодні війни значна частина російських робітників в Австралії поділяла ідеї соціальної революції та була носіями інтернаціоналістських та антивоєнних поглядів.

Початок Першої світової війни погіршив становище вихідців із Росії в Австралії і висунув нові завдання перед Спілкою російських емігрантів. Його керівництво, очолюване політемігрантами, восени 1914 р. приступило до реалізації більшовицької програми дій, викладеної В. Леніним у роботі «Війна і російська соціал-демократія» [11, с. 13–20]. У ній підкреслювалося, що війна ведеться не тільки для «загарбання земель і підкорення чужих націй», але й для «роз'єднання й націоналістичного обдурювання робітників та винищування їх авангарду з метою ослаблення революційного руху пролетаріату» [11, с. 13]. Для пролетарів, указував В. Ленін, головне полягає у тому, щоб відстояти свою класову єдність, свій інтернаціоналізм, свої соціалістичні переконання проти розгулу шовінізму. Тому вже в перші місяці війни представники революційної еміграції розгорнули серед членів Спілки агітацію, спрямовану на те, щоб «відстоювати інтереси міжнародної пролетарської солідарності, боротися проти погромного патріотизму, розсіювати людиноненависницький чад, роз'яснювати темні сторони капіталізму – будити бойову енергію в серцях трудящих» [5, 1915. – 16 груд.].

Значну активність в агітаційній роботі проявляв Ф. Сергєєв. У жовтні 1914 р. він прочитав лекцію «Росія і війна» на зборах Брісбенського відділення Соціалістичної партії Австралії, членом якої він став ще напередодні війни [5, 1914. – 17 жовт.]. Артем виступив перед російськими емігрантами з лекцією на тему: «Про війну» [5, 1915. – 16 груд.]. Подібну мету переслідувала й організована Спілкою у квітні 1915 р. дискусія «Війна, соціалісти, інтернаціонал» [5, 1915. – 8 квіт.]. Варто зазначити, що в перші дні війни не всі вихідці з Росії на континенті поділяли антимилітаристські погляди революційних політемігрантів. Деякі з них вступали добровольцями в австралійську армію і відправлялись на фронт. Прагнучи завадити цьому, керівництво Спілки у березні 1915 р. організувало загальні збори

російських емігрантів. Їх учасники заявили про те, що Спілка як організація, що стоїть на позиції інтернаціоналізму, повинна засудити волюнтерів, які своїми діями підтримують війну, а остання «руйнівним чином впливає на міжнародний робітничий рух» [5, 1915. – 22 квіт.].

Антивоєнна діяльність російської Спілки відразу наштовхнулася на значні труднощі, пов'язані із внутрішньополітичним становищем в Австралії. На початку війни уряд країни, очолюваний лейбористами, заявив про повну підтримку Антанти, а прем'єр-міністр Е. Фішер запевнив уряд Великої Британії у тому, що Австралія залишиться «зі своєю старою батьківщиною, до останньої людини, до останнього шилінгу» [12, с. 159]. Тому урядовці посилювали переслідування тих організацій, що пропагували ідеї інтернаціоналізму, до яких вони віднесли і Спілку російських емігрантів. Поліція почала вимагати від вихідців із Росії паспорти, що було порушенням конституції Австралії, а оскільки царський уряд у роки війни заборонив еміграцію, то подібний захід був покликаний не допустити прибуття на п'ятий континент не тільки втікачів-революціонерів, але й усіх, хто не бажав служити в армії.

Керівництво Спілки розцінило подібні дії як спробу застосувати до співвітчизників вимоги російської поліції і заявили з цього приводу рішучий протест [5, 1915. – 22 квіт.]. До нього приєдналися вихідці із Росії в різних районах країни, які направили на адресу організації більше 100 резолюцій протесту. Для того, щоб привернути до «справи про паспорти» увагу громадськості країни, ці протести пересилалися для публікації до редакцій австралійських робітничих і соціалістичних газет. Члени правління Спілки Ф. Сергєєв і І. Кук від імені організації звернулися до федерального сенатора Тюрлея з вимогою пояснити дії квінслендських властей. Рішучий протест російських емігрантів, а також підтримка їх з боку австралійських робітників, змусили уряд штату скасувати незаконне рішення [5, 1915. – 22 лип.].

Революційні погляди, які поширювали члени Спілки через свою газету, викликали шалену критику на її адресу з боку австралійського уряду. Не обмежуючись лише розгортанням антиросійської кампанії, влада перейшла до застосування силових методів. 1 лютого 1916 р. виконувач обов'язків прем'єр-міністра Австралії Дж. Пірс підписав указ про заборону газети Спілки «Известия». Проте, завдяки зусиллям організаційної групи на чолі з Артемом, 11 лютого 1916 р. вдалося налагодити випуск нового періодичного видання Спілки – газети «Рабочая жизнь», – що продовжила політичну лінію забороненого видання [18, с. 231].

У лютому–березні 1916 р. царський уряд здійснив спробу провести мобілізацію в армію всіх вихідців із Росії, які проживали в різних

країнах світу. Російські дипломати на п'ятому континенті отримали наказ, який вимагав від емігрантів призовного віку «негайно приєднатися до австралійської армії або заявити про своє бажання служити в Росії» [20, 1916. – 25 лют.]. Виконуючи наказ, консули звернулися до власників підприємств з проханням не брати на роботу російських емігрантів віком до 38 років, щоб змусити їх вступити до армії [20, 1916. – 11 лют.]. Чимало підприємців розцінили це звернення як розпорядження властей, а тому почали масово звільняти російських робітників. З метою посилення тиску на російських емігрантів у березні 1916 р. до Брісбену прибув генеральний консул А. Абаза, який напередодні повідомляв міністру зовнішніх справ Росії про те, що сотні російських емігрантів на п'ятому континенті «підпадають під згубний вплив політичних злочинців, які втекли з Росії, та за короткий час перетворюються у запеклих соціалістів» [1]. Під час бесіди консула із редактором «Рабочей жизни» П. Уткіним, той заявив, що йому не подобається вся діяльність Спілки й вимагав від його керівництва припинити критику царського уряду [20, 1916. – 21 берез.]. У цих умовах Спілка звернулася до співвітчизників із закликом «напружити свої зусилля, щоб перемогти ворога, який збирається придушити нас» [20, 1916. – 6 берез.]. Керівництво Спілки надіслало листа воєнному міністру Австралії Д. Пірсу, у якому містилася вимога провести по даній справі ретельне розслідування, щоб уряд зміг переконатися в безпідставності подібних інсинуацій. Аналогічні за змістом листи надсилалися лідерам Лейбористської партії Австралії та керівництву тредюніонів. Ця справа набула значного суспільного резонансу й привернула увагу представників ліберальної громадськості країни, які заявляли про свою підтримку вимог російських емігрантів [20, 1916. – 6 берез.]. Згуртованість, продемонстрована вихідцями з Росії, їх підтримка з боку австралійців зірвали спробу мілітаристських сил розправитися із Спілкою.

Підвищенню ефективності антивоєнних виступів російських робітників в Австралії сприяло налагодження ними міцних зв'язків із профспілками та Соціалістичною партією Австралії (СПА). Чимало російських політемігрантів ще напередодні світової війни стали членами СПА і разом із місцевими робітниками брали участь у політичних акціях. Тому з початком Першої світової війни керівництво Спілки закликала співвітчизників ще тісніше згуртуватися з австралійськими робітниками і «дружно виступити разом на бій проти нашого спільного ворога – капіталу та всього, що пов'язано з ним» [20, 1916. – 18 лют.]. Члени Спілки підтримали страйк австралійських робітників у Брокен-Хілі, що відбувся у лютому 1916 р. На зборах організації вони вирішили направити страйкарям вітальну телеграму та передати їм 20 ф. ст. [20, 1916. – 27 черв.].

Спілка стала на захист керівників австралійського відділення міжнародної організації Індустріальні робітники світу (ІРС), які були ув'язнені на підставі сфабрикованих звинувачень у спробі спалити Сідней. Висловлюючи протест проти арешту лідера ІРС Т. Баркера і його соратників, російські емігранти вимагали їх звільнення та направили резолюцію до спеціально створеної комісії [20, 1916. – 27 черв.]. Підсумком кампанії протесту, що набула масового характеру, стало звільнення арештантів. Відразу після цього Т. Баркер відвідав Брісбен, де 22 січня 1917 р. зустрівся з членами російської Спілки і подякував їм за підтримку [20, 1917. – 22 січ.].

Солідарність російських і місцевих робітників пройшла випробування під час боротьби проти введення в Австралії закону про примусову мобілізацію. Його прийняття було викликано необхідністю відправки на фронт все нових підрозділів. Значні втрати, які несли австралійські війська, все важче вдавалось поповнювати за рахунок добровольців. А оскільки в Австралії не існувало закону про примусову відправку за межі країни військових, уряд країни спробував запровадити його в умовах світової війни. Створена представниками правих сил «Австралійська ліга оборони» вимагала від уряду негайно «мобілізувати всіх чоловіків для війни та оборони» [12, с. 163]. Спроба ввести примусову мобілізацію, або як її називали «конскріпшен» («conscription» – військова повинність), – викликала бурю протесту з боку австралійських громадян, які не бажали брати участь у війні за чужі інтереси. У Мельбурні виникли відразу дві антивоєнні організації – «Австралійський альянс миру» та «Товариство проти примусової відправки солдат за кордон». До них приєдналася Спілка російських робітників, члени якої у серпні 1915 р. увійшли до «Ліги проти загальної військової повинності», створеної інтернаціоналістами в Брісбені. У жовтні 1916 р. Спілка створила спеціальну комісію для боротьби проти конскріпшен [20, 1916. – 11 жовт.]. Для матеріального забезпечення проведення антивоєнних акцій було створено «фонд конскріпшен», який формувався за рахунок добровільних внесків та пожертвувань російських емігрантів [20, 1916. – 2 лист.]. Якщо в середині 1916 р. фонд налічував 27 ф. ст., 10 ш., 4 п., то до кінця цього року до нього вже надійшло 46 ф. ст., 13 ш., 1 п. [20, 1916. – 22 лист.].

У проведенні антивоєнних акцій Спілка та її відділи тісно співробітничали із Соціалістичною партією Австралії та іншими робітничими організаціями країни. Так, представник комісії Спілки по боротьбі із конскріпшен І. Грей взяв участь у антимілітаристському мітингу, який проводили соціалісти Австралії 29 вересня 1916 р., а члени Кобарського відділу повідомляли Спілку, що колонія росіян бере участь у всіх виступах місцевих робітників, спрямованих проти конскріпшен [20, 1916. – 18 жовт.]. Спілка рекомендувала емігрантам підтрима-

ти демонстрацію проти загальної військової повинності, що проводилась 24 жовтня 1916 р. з ініціативи «Жіночої армії миру». «Якщо ви не бажаєте брати участь у примусовій відправці чоловіків на фронт, – наголошувалося у зверненні Спілки до співвітчизників, – якщо ви не бажаєте брати участь у поневоленні місцевих робітників та робітниць – приходьте на демонстрацію» [20, 1916. – 18 жовт.].

Ініціатором запровадження примусової мобілізації виступав прем'єр-міністр Австралії У. Хьюз. У серпні 1916 р., після повернення із Лондона, де він пообіцяв уряду Великої Британії направити на фронт 50 тис. австралійських солдат, У. Хьюз приступив до запровадження конскріпшен. Сподіваючись на підтримку більшості населення країни, він призначив на 28 жовтня 1916 р. референдум з цього питання. Підготовка до плебісциту проходила в запеклій політичній боротьбі між прихильниками та противниками війни. А оскільки до участі в референдумі допускалися вихідці із Росії, які на той час вже прийняли громадянство Австралії, Спілка оприлюднила звернення до натуралізованих росіян, у якому пропонувала їм «скористатись цінним правом і голосувати проти конскріпшен» [20, 1916. – 25 жовт.]. Результатом спільних зусиль всіх антивоєнних сил країни стало те, що уряд Австралії не вдалося реалізувати свої наміри. Більшість учасників референдуму висловились проти примусової відправки військовослужбовців на фронт [20, 1916. – 2 лист.]. Оцінюючи підсумки плебісциту, відомий діяч австралійського робітничого руху У. Кемпбел відзначав, що поразка захисників примусової відправки військовослужбовців за кордон свідчила про велику перемогу демократичних сил країни [12, с. 165].

Незважаючи на те, що більшість вихідців із Росії негативно ставилися до примусової відправки на фронт, в їхньому середовищі знайшлися такі, що вступили добровольцями до австралійської армії. Оскільки регулярні австралійські війська за чинним законодавством не могли залишати територію країни, то для відправки добровольців на фронт уряд сформував спеціальний підрозділ – Австралійсько-Новозеландський армійський корпус (Australian and New Zealand Army Corps – ANZAC), військовослужбовців якого називали «анзаками». Серед них опинились і російські емігранти, які склали найбільшу національну групу неанглійського походження. Крім етнічних росіян до їх числа входили українці, білоруси, євреї, естонці, фіни, латиші, поляки, грузини та інші.

Про необхідність залучення емігрантів до австралійської армії генеральний консул Росії А. Абаза заговорив відразу після початку світової війни. Наприкінці 1915 р. він заявив австралійським властям, що всі російські піддані у віці від 21 до 38 років, навіть ті, які натуралізувалися, але формально не позбавлені російського громадянства, є

резервістами і повинні негайно вступити в російську або австралійську армію. Причому місцева влада наполягала на тому, що для вступу вихідців із Росії до австралійської армії навіть не потрібна натуралізація. Тому, як правило, вони приносили на призовні пункти довідку від російського консульського відділу, де вказувалося, що її власник є російським підданим резервістом. Списки всіх, хто подавав подібні заяви до армії, щомісячно, аж до початку 1918 р. направлялися військовими властями всіх штатів генеральному консулу Росії [29, с. 73]. Ще однією спробою тиску на російську колонію в Австралії стало рішення властей запровадити з кінця 1916 р. обов'язкову реєстрацію в поліції усіх іноземців, а отже і росіян, за місцем проживання. У випадку його зміни, вони повинні були з'явитися до поліції та заповнити спеціальну облікову картку іноземця. Якщо іммігрант не робив цього, а чимало росіян не виконували цю постанову оскільки не знали англійської мови, на них накладався чималий штраф. Незареєстрованих поліцією іноземців підприємці звільняли або не брали на роботу [9, с. 92].

Крім зазначених факторів, вихідців із Росії до волонтерства схиляли і особисті мотиви. Дехто з тих, хто вже встиг натуралізуватися, хотіли продемонструвати свою лояльність до нової батьківщини, інші, завдяки службі в армії, розраховували отримати австралійське громадянство. Далеко не останнім фактором вступу російських емігрантів до армії став матеріальний чинник. Австралійському анзаку кожного дня платили 6 шилінгів, що на той час було досить значною сумою. Тому деякі з них, вирушаючи на фронти Першої світової війни, переказували більшу частину цієї суми своїм сім'ям, які знаходились в Австралії або Росії. Серед російських волонтерів знаходилися люди, які йшли на це із патріотичних або моральних міркувань. Оскільки Австралія вступила у війну на боці Антанти, до якої приєдналася й Російська імперія, вони вважали своїм обов'язком стати на захист батьківщини та її союзників. Загострене почуття сумління не дозволяло їм відсиджуватися у тилу, у той час, коли в російській армії воювали їх рідні, а в австралійській – співвітчизники і друзі. Так, 14 серпня 1915 р. у 25 Квінслендський батальйон армійського корпусу вступила ціла група російських робітників із Маунт-Моргана: А. Петров, М. Шолмат'єв, О. Тарасенков, Т. Янін та В. Калашніков [29, с. 28].

Більшість російських анзаків були молодими і самотніми чоловіками у віці від 20 до 35 років, які представляли різні етнічні групи. В австралійській армії воювали росіяни: М. Васильєв, М. Волков, С. Калінін, І. Казаков, М. Перм'яков, Я. Петров, М. Сілантєв, А. Сторов, Й. Чернянін та інші. Серед білоруських анзаків можна на-

звати: М.Адамцевича, У. Гловацького, П. Зенневича, П. Пашкевича та А. Марковича. У документах згадуються прізвища 25 українців, які перебували на фронтах Першої світової війни. Це П. Білошапка із Києва, Ц. Волковський із с. Ліпки під Києвом, Я. Гречинський та М. Коропець із Чернігівщини, С. Ткаченко із Гусятини під Кам'янець-Подільським, Я. Качура із Запоріжжя, П. Ткачук та І. Клешенко із Дубно на Волині та ін. [29, с. 21–32]. Записалося до австралійської армії й чимало російських євреїв. Серед них: Д. Канев, М. Котон, Л. Бродський, М. Перлман, Н. Краусман, М. Немировський, Ю. Ківович, І. Рошковський, В. Дорфман та ін. Майже половина євреїв-анзаків походила із Півдня України. 43 особи із них народилися в Одесі, а П. Комісаров та В. Жмуд – у Бердянському повіті Таврійської губернії [2, с. 25–26]. Усього, за матеріалами австралійських архівів, у діючій армії налічувалось 282 вихідця із Росії. Це вказує на те, що волонтерство не дістало значного поширення серед російських емігрантів, оскільки становило лише 3 % від їх чисельності на п'ятому континенті.

Російські анзаки перебували у складі першого конвою кораблів, що відправився з Австралії у листопаді 1914 р., а також прийняли на себе головний удар під час висадки у турецькому місті Галіполі 25 квітня 1915 г. Ця дата відзначається в сучасній Австралії як національне свято – День Анзака [10]. Більшість російських анзаків служили рядовими в піхоті, оскільки слабке знання англійської заважало їм зробити військову кар'єру. Проте далеко не поодинокими траплялись випадки, коли вони успішно просувались по службі. Наприклад, 50 осіб із них служили в артилерії, що тоді відносилася до «елітних» частин. Виходець із Могильова Н. Майур, який почав службу рядовим, закінчив її лейтенантом. Декілька росіян воювали у складі австралійського авіаційного корпусу, 40 волонтерів стали кулеметниками, а 20 – проходили службу в медичних підрозділах. Серед них високим професіоналізмом виділявся доктор М. Клачко, який працював хірургом у 1-му австралійському шпиталі в Галіполі [9, с. 108].

Після повалення самодержавства у лютому 1917 р. політемігранти дістали можливість повернутися на батьківщину. Це питання розглядалося на зборах Спільки російських робітників, що відбулись 8 квітня 1917 р. Їх учасники вирішили створити з числа політемігрантів генеральний консулат. Цей орган мав перебрати на себе функції офіційного російського консула А. Абази, якого тимчасовий уряд залишив на цій посаді [3]. У квітні 1917 р. А. Абаза отримав від уряду Росії інструкцію про надання допомоги усім політемігрантам, які висловлять бажання повернутися додому. За цим документом А. Абаза міг взяти в австралійських банках позику на 20 тис. ф. ст., під гаран-

тію тимчасового уряду, яка призначалася на надання матеріальної допомоги реемігрантам [34, с. 112]. Проте Спілку не задовольняло те, що А. Абаза здійснював вибірковий підхід до бажаючих повернутися в Росію, оскільки надавав гроші і паспорти переважно тим емігрантам, які дотримувалися ліберальних і меншовицьких поглядів. Він перешкоджав відправці більшовиків на тій підставі, що вони «непотрібний Росії анархічний елемент» [19, с. 63].

Одним з перших у 1917 р. виїхав до Росії Ф. Сергєєв (Артем), а за ним вирушили політемігранти: І. Кушнарьов, А. Калнін, Г. Хорошайлов, П. Уткін, М. Фіщенко, Б. Сквірський, П. Кларк, В. Раковський та ін. За даними перепису, у 1917 р. з Австралії до Росії виїхало 618 осіб, а протягом 1917–1921 рр. – 1 298 [21, с. 85]. Після цього Спілку російських робітників і його друкований орган очолив більшовик П. Симонов. Його найближчими соратниками став О. Зузенко, учасник повстання матросів на Чорноморському флоті у 1905 р. До керівництва Спілки входили також М. Лагутін та Г. Биков [28, с. 226–227].

Жовтнева революція в Росії значно радикалізувала політичну діяльність Спілки, що викликало все більше невдоволення австралійських властей. Адже її революційна і антивоєнна пропаганда поширювалася не тільки серед російських емігрантів, а й діставала підтримку австралійських громадян, які все енергійніше протестували проти продовження війни. Надмірна політизація створювала реальну загрозу соціального вибуху в країні та супроводжувалася розколом суспільства. З одного боку, відбувалася радикалізація частини населення, серед яких поширювалися революційні та прорадянські погляди. З іншого, – реакцією на події в Росії та діяльність членів Спілки, стало поширення антиросійських та антибільшовицьких настроїв серед частини австралійців. Значної гостроти цей конфлікт набув наприкінці 1917 р., коли закінчилася провалом друга спроба уряду запровадити обов'язкову мобілізацію до армії через загальнонаціональний референдум. Австралійська газета «Morning Bulletin» звинуватила саме «російських анархістів» у такому результаті плебісциту [32, с. 80].

Нова ескалація протистояння призвела до того, що наприкінці 1917 р. уряд заборонив видання газети Спілки російських робітників – «Рабочая жизнь», посилаючись на «Акт про воєнну застережність». Однак на початку 1918 р. керівництво Союзу розпочало видання нового двомовного друкованого органу, російськомовний варіант якого називався «Знание и единство», а англомовний – «Knowledge and Unity» [8, стб. 1846]. Її редактором стала сімнадцятирічна Ц. Розенберг, дочка російського політемігранта М. Розенберга, яка готувала усі передовиці та більшість матеріалів, надрукованих у газеті. У стат-

ті, опублікованій у «Knowledge and Unity» 1 січня 1918 р. під заголовком «Вітання нашим австралійським товаришам», Ц. Розенберг закликала місцевих робітників до боротьби за поширення світової революції [35, 1918. – 1 січня].

На початку грудня 1917 р. австралійський уряд відмовився визнавати паспорти, що видавалися російським генеральним консулом А. Абазою. У цих умовах він вирішив скласти із себе повноваження генерального консула, про що повідомив прем'єр-міністра Австралії листом від 26 січня 1918 р. [13, с. 41]. Після цього радянський уряд призначив на цю посаду П. Симонова, який, незважаючи на невизнання його повноважень урядом Австралії, приступив до виконання консульських обов'язків [4, с. 38].

Нова хвиля русофобських настроїв охопила Австралію після підписання радянським урядом у березні 1918 р. Брестського миру. В Австралії розцінили це як зраду інтересів Антанти, що посилювало негативне ставлення до більшовиків, яке було перенесене і на російських емігрантів. До того ж влада країни стала звинувачувати членів Спільки в організації заворушень, спрямованих проти обрання кандидатів від правої Національної партії до федерального парламенту, а також у тому, що в умовах кризи російські радикали відбирають у австралійців робочі місця [32, с. 82].

Невдоволення австралійських властей та місцевих патріотів, яких у країні називали «лоялістами», викликав інтернаціональний мітинг, що відбувся в Брісбені 1 травня 1918 р. Він проходив під червоними прапорами із співом «Інтернаціоналу» під гаслами пролетарської солідарності із радянською Росією та робітниками різних країн. І хоча праві сили Австралії обурилися цією акцією, представники лівих кіл висловили свою підтримку як учасникам демонстрації, так і радянській Росії. Внаслідок цього влада посилила контроль за організацією російських емігрантів. 19 вересня 1918 р. вона заборонила публічну демонстрацію червоного прапора як «символу ворожої країни». Одночасно з цим, російським політемігрантам відмовляли у видачі паспортів для виїзду із Австралії [32, с. 91–92].

На початку листопада 1918 р. у Брісбені, у Сентеніал Холі Спілька російських робітників планувала провести мітинг, присвячений першій річниці Жовтневої революції. Із запрошенням взяти участь у ньому Спілька звернулася до робітничих австралійських організацій лівого спрямування. Права преса вимагала заборони мітингу, але прем'єр-міністр Квінсленда не відреагував на подібні заклики. Тоді федеральний міністр оборони Австралії видав указ про заборону мітингу російських емігрантів, а також рекомендував військовому коменданту Брісбена захоплювати будь-який будинок, у якому мітингує спро-

бують провести цю акцію. 8 листопада групи прихильників уряду із співом «Боже, бережи короля» вийшли на вулиці та зупинили колону росіян і австралійців, які рухалися до місця проведення мітингу. Після цього маніфестанти, співаючи революційні пісні, вирушили у південну частину міста, де розраховували провести мітинг в іншому приміщенні. Як тільки мітинг розпочався, до зали вдерлись близько 20 демобілізованих ветеранів, які спробували заглушити виступаючих виконанням патріотичних пісень. Мітингуючі, у свою чергу, відповіли виконанням революційних пісень, але через 20 хвилин хтось розпилив у приміщенні сльозогінний газ, що змусило всіх присутніх розійтись [33, с. 146].

Відповіддю уряду країни на продовження революційних виступів став арешт радянського консула П. Симонова. На підставі «Акту про воєнну застережність» його присудили до штрафу у 100 фунтів за пропагандистську діяльність, а після відмови заплатити, він був засуджений до одного року каторжних робіт. У листах, надісланих на адресу прем'єр-міністра Австралії У. Хьюза, П. Симонов рішуче виступав проти свавілля і вимагав звільнення. Радянського дипломата підтримали ліві організації країни, що змусило уряд у липні 1919 р. звільнити його під заставу, посилаючись на стан здоров'я ув'язненого. Після виходу на свободу П. Симонов відкрив консульство РСФРР у Сідней і приступив до видання англійською мовою інформаційного друкованого органу «Soviet Russia» [9, с. 119].

У січні 1919 р. у Брісбені відбулася демонстрація мешканців міста, які вимагали скасування «Акту про воєнну застережність», що обмежував громадянські свободи австралійців. Вона проходила під червоними прапорами, бантами та стрічками, а її активними учасниками стали російські робітники. На деяких транспарантах містилися вимоги припинити інтервенцію країн Антанти проти радянської Росії. У відповідь на це шеф місцевої поліції Уркхарт наказав провести обшуки у приміщеннях Спілки російських робітників, у ході яких вилучалася революційна література, друкарське обладнання та червоні прапори. Шеф поліції вимагав від уряду негайної депортації усіх керівників російської організації. У відповідь на це, 22 лютого 1919 р., Спілка проголосила себе «радянською» організацією» [32, с. 101–102].

Наприкінці березня 1919 р. керівництво Спілки і ліві соціалістичні організації Брісбена вирішили провести політичну демонстрацію на захист громадянських прав. Поліція дозволила їй проведення за умови обіцянки маніфестантів не піднімати під час маніфестації червоні прапори. 23 березня 1919 р. на вулиці Брізбена вийшло близько 400 австралійських і російських робітників. Маніфестанти, очолювані лідерами Спілки О. Зузенко і Г. Биковим, під червоними прапорами

рушили до центру міста. Спроби поліції зупинити ходу не увінчалися успіхом і колона пройшла до центрального майдану міста, де відбувся багатолюдний мітинг. Під час його проведення на майдан увірвався натовп лоялістів, які розпочали бити мітингуючих. О. Зузенку вдалося вирватись із майдану і дістатися приміщення Спілки, щоб попередити про небезпеку. Незабаром сюди підійшов двохтисячний натовп лоялістів, які прагнули вчинити погром російського клубу. На зустріч їм вийшов О. Зузенко із соратниками і тричі вистрілів вгору із пістолета. Це зупинило розлючений натовп, який відступив на 200 метрів, а незабаром прибула поліція. На той час поблизу будинку Спілки зібралась група із 30–40 росіян, озброєних револьверами і рушницями та готовими захищати його. Вони вимагали від лоялістів зняти облогу і попередити, що інакше – будуть боронитися до останньої людини. Поліція розпочала переговори з лоялістами, пропонуючи їм розійтись по домівках, тому що «якщо ці люди використають зброю, то може статися невідворотне» [31, с. 159–160].

Нападники проігнорували цю пропозицію, але дощ, що розпочався, охолодив присутніх та зупинив протистояння. Однак лоялісти пообіцяли повернутися наступного дня, щоб розібратися «кому належить Австралія – австралійцям чи більшовикам». Їх лідери закликали ветеранів принести із собою «будь-яку зброю, щоб придушити більшовизм в Австралії раз і назавжди» [32, с. 119]. Вночі поліція провела облави і обшуки в будинках російських емігрантів, розгромила бібліотеку організації та блокувала приміщення Спілки, щоб не допустити туди його членів.

24 березня 1919 р. семитисячний натовп лоялістів вийшов на вулиці міста із закликами «викинути із Квінсленда російських варварів», «спалити їх зал зборів і повісити їх». Група озброєних ветеранів знову підійшла до приміщення Спілки, де їх зустрів загін поліцейських. Але це не зупинило натовп, який спробував прорвати їх ряди. У результаті бійки, у ході якої використовувалася не тільки каміння, порожні пляшки, дерев'яні кийки, але й вогнепальна зброя, окремі групи атакуючих прорвалися до будинку Спілки і вчинили погром [31, с. 161–162]. Наступного дня на одному із майданів Брісбена знову зібрався 12-тисячний натовп лоялістів. Під гаслом «очистити місто від росіян та зарази більшовизму» вони побили вікна в приміщенні газети «Daily Standard», на сторінках якої містилася критика погромщиків. Русофобська істерія досягла свого піку протягом кількох наступних днів. Насильство проявлялося до будь-кого, хто викликав підозру в належності до російської общини або в прихильності до більшовиків. І хоча поліція спробувала зупинити розбій, чимало росіян зазнали тілесних пошкоджень і опинилися в лікарнях. Вороже ставлення

до росіян проявлялося не тільки у фізичних розправах над ними, але й у посиленні морального тиску. Їх почали безпідставно звільняти з роботи, а знайомі і друзі часто відверталися від них [32, с. 127–132]. За керівниками Спілки та багатьма його членами поліція влаштувала таємне спостереження, збираючи матеріали про їх дії та висловлювання [23–25; 38].

Починаючи із 31 березня і до 7 липня 1919 р. відбулося декілька судових процесів, у ході яких організатори демонстрацій під червоними прапорами були засуджені до штрафів та тюремного ув'язнення терміном від одного до десяти місяців. Серед 16 засуджених опинилися керівники і активісти Спілки російських робітників: Г. Биков, М. Остапенко, С. Толстобров, П. Лейшман та Л. Руслан [26]. На початку квітня 1919 р. О. Зузенко був висланий на о. Цейлон, а в червні влада депортувала його дружину Ц. Розенберг в Александрію (Єгипет) [33, с. 158]. У серпні 1919 р. газета «Набат», яка видавалась «групою комуністів Брісбена» повідомляла: «Вийшли із в'язниці Г. Биков, П. Лейшман, Л. Руслан, М. Остапенко, а продовжують сидіти без суду у Сідней К. Ключин, П. Креслин, В. Вайнберг, М. Вишневський та М. Розенберг [14]. Згодом власті вислали із країни інших членів Союзу – М. Вишневського, Г. Бикова, К. Ключина, П. Кресліна, В. Маркіна і М. Розенберга. І хоча нечисленні мітинги австралійських лівих соціалістів та російських робітників мали місце наприкінці 1919 р. – на початку 1920 р., такого масштабу, як раніше вони вже не набули. До певної міри на це вплинуло підписання Версальського мирного договору в червні 1919 р., що зняло досить болісну проблему примусової відправки на фронт, яка часто виступала каталізатором масових виступів. Березневі події 1919 р., які відомі на п'ятому континенті під назвою «Red Flag Riots» (бунти червоних прапорів) і сьогодні викликають значний інтерес австралійських істориків [28; 30–34].

Антиурядові акції 1918–1919 р., у ході яких члени російської Спілки виступали разом із представниками лівих сил Австралії, сприяли консолідації лівих сил країни на основі революційної ідеології та прорадянської політики. У подальшому її діяльність все тісніше об'єднувалася з організаціями лівих сил Австралії, на що спрямовував зусилля радянський консул П. Симонов [19, с. 121]. 30 жовтня 1920 р. на конференції лівих і соціалістичних груп країни, що відбулася в Сідней, було прийнято рішення про створення Комуністичної партії Австралії (КПА), до виконкому якої було обрано представника Спілки С. Зандерса [16, с. 89]. З 1920 р. газета «Knowledge and Unity» стала офіційним друкованим органом Брісбенського відділу Комуністичної партії Австралії.

На початку 20-пр. ХХ ст. стало очевидним, що соціалістична революція в Австралії, на яку розраховувала радикальна частина російських емігрантів та ліві організації країни не відбудеться. Репресивні дії у поєднанні з широкою антиросійською пропагандою зупинили революційні виступи та сприяли поширенню русофобії на п'ятому континенті. У вересні 1921 р. російський уряд відкликав П. Симонова до Москви [9, с. 117]. Після того як на батьківщину повернулися політемігранти, а радикальна частина членів Спілки російських робітників увійшла до КПА, вона втратила революційний характер. У подальшому члени Спілки зосередили увагу на наданню економічної допомоги радянській Росії. Таким чином, антимилітаристська та революційна діяльність Спілки російських робітників в Австралії суттєво впливала на політичну ситуацію в країні. Вона радикалізувала антивоєнний та робітничий рух, сприяла поширенню соціалістичних ідей, що супроводжувалось масовими виступами трудящих Брісбена.

Бібліографічні посилання

1. Архив внешней политики России. – Ф. 184. – Т. II. Посольство в Лондоне. (1907–1917 гг.), оп. 520, д. 1506, л. 57.
2. **Говор Е.** Еврейские анзаки / Е. Говор // Возрождение (Сідней). – 2005. – № 30. – С. 23–29.
3. Державний архів Російської Федерації. – Ф. 124, оп. 2, спр. 73, арк. 27.
4. Дипломатический словарь. – М.: Наука, 1986. – 356 с.
5. Известия Союза русских эмигрантов (Брісбен).
6. **Каневская Г. И.** Австралийские исследования по истории русской иммиграции в Австралии / Г. И. Каневская // Тихоокеанский путь развития : концепции и реальность : материалы XXII науч. конф. по изучению Австралии и Океании. – М.: Ин-т востоковедения РАН, 1996. – С. 36–40.
7. **Каневская Г. И.** История русской иммиграции в Австралии (конец XIX в. – вторая половина 80-х гг. XX в.): автореф. дис. на соискание учен. степени доктора ист. наук : спец. 07.00.02 / Г. И. Каневская. – СПб., 2008. – 32 с.
8. Коммунистический Интернационал. – 1920. – № 11. – Стб. 1845–1847. Підпис «Р».
9. **Кравцов А. Н.** Русская Австралия / А. Н. Кравцов. – М.: Вече, 2011. – 304 с.
10. **Крупник В.** Голлиполиское сражение – русский след / В. Крупник, Е. Говор // Единение (Сідней) – 2010. – 13 апр.
11. **Ленін В. І.** Війна і російська соціал-демократія / В. І. Ленін. – Повн. збір. тв. – Т. 26. – С. 13–20.
12. **Малаховский К. В.** История Австралии / К. В. Малаховский. – М.: Наука, 1980. – 400 с.
13. **Массов А. Я.** Деятельность русских консулов в Австралии по защите интересов российских подданных и иммигрантов (1857–1917 г.г.) / А. Я. Массов // Ойкумена. – 2011. – № 1. – С. 33–42.
14. Набат (Брісбен). – 1919. – 6 авг.
15. **Пикунов В. И.** Союз русских рабочих в Австралии / В. И. Пикунов // Вопросы истории КПСС. – 1960. – № 1. – С. 161–174.

16. Росс Э. Великий Октябрь и рабочее движение Австралии / Э. Росс. – М. : Политиздат, 1967. – 114 с.
17. Российский государственный архив социально-политической истории. – Ф. 351, оп. 1, д. 557, л. 1; Там само: оп. 2, д. 33, л. 1; Там само: д. 38, л. 48, 65.
18. Савченко А. И. Пресса, журналистика и публицистика русского зарубежья (конец XIX в. – 1917 г.) / А. И. Савченко. – Запорожье : ЗНУ, 2010. – 278 с.
19. Симонов П. Три с половиной года советского дипломатического представительства в Австралии / П. Симонов // Международная жизнь. – 1922. – № 2. – С. 61–66.
20. Рабочая жизнь (Брисбен).
21. Черненко А. М. В. І. Ленін і російська революційна еміграція в Австралії (1907–1919 рр.). А. М. Черненко, О. І. Савченко // Український історичний журнал. – 1988. – № 4. – С. 81–99.
22. Эхо Австралии (Брисбен). – 1912. – 27 июня.
23. Australian Archives (ACT, Canberra). AA (ACT): A2, 1920/1039, Russians Leaving Australia – Individual Cases.
24. Australian Archives (ACT, Canberra). A3/1, NT1913/1156, parts 1–3, Russian 25. Emigrants for N.T.
25. Australian Archives (ACT, Canberra). A2 /, 1920/1025, Russians Leaving Australia – Individual Cases.
26. Bykov, H. [Rezanov, A] [1919], Australian Russia (Diary of a «Trmp», Australian Archives (Queensland), AA (Queensland): BP 4/1, 66/4/2165.
27. Govor E. Russian Perceptions of Australia, 1788-1919, PhD thesis, The Australian National University / E. Govor. – Canberra. – 1996. – 367 p.
28. Govor E. Australia in the Russian Mirror. Changing Perceptions, 1770–1919 / E. Govor – Melbourne : MUP, 1997. – 275 p.
29. Govor E. Russian Anzacs in Australian History / E. Govor – Sydney : UNSW Press & NAA, 2005. – 310 p.
30. Christa B. Great Bear and Southern Cross: The Russian presence in Australia, in McNair and Poole, (eds) / B. Christa // Russia and Fifth Continent, MA thesis. – 1992. – P. 81–109.
31. Evans R. Loyalty and Disloyalty: Social Conflict on the Queensland Homefront, 1914–1918, Allen & Unwin / R. Evans – Sydney, 1987. – 223 p.
32. Evans R. The Red Flag Riots: A Study of Intolerance. – St. Lucia : University Queensland Press / R. Evans – Brisbane, 1988. – 217 p.
33. Evans R. «Agitation, ceaseless agitation»: Russian radicals in Australia and the Red flag riots, in McNair and Poole, (eds) / R. Evans // Russia and Fifth Continent, MA thesis. – 1992. – P. 126–171.
34. Fried E. The first consul: Peter Simonoff and formation of the Australian Communist party, in McNair and Poole, (eds) / E. Fried // Russia and Fifth Continent, MA thesis. – 1992. – P. 110–125.
35. Knowledge and Unity (Brisbane).
36. Poole T. and Fried E. Artem: A Bolshevik in Brisbane / T. Poole, E. Fried // Australian Journal of Politics and History, vol. 31, 1985. – no. 2. P. 243–254.
37. Price C. Russian in Australia: A demographic survey, in McNair and Poole, (end) / C. Price // Russia and Fifth Continent, MA thesis. – 1992. – P. 54–80.
38. Queensland State Arcyives (Brisbane) / QSA: PRE/A639. 10583 of 1919. List of Russian in Queensland.

Надійшла до редколегії 27.12.2012